

Inhoudsopgave

- 1 *Dialogorapport 'On becoming a Christian': een spiegel, Kees Slijkerman*
- 7 *"Ik heb het fundament gelegd, een ander bouwt daarop verder", Robert Vorholt*
- 11 *De PKN en de oecumene, Hans Kronenburg*
- 17 *Time to Turn: jongeren in actie voor gerechtigheid, Karlien van den Brink*
- 20 *Willibrord: heilige voor deze tijd voor Europa, Geert van Dartel*
- 23 *De kerk als gemeenschap van gezamenlijk getuigenis van het Koninkrijk Gods, Dick Akerboom*

DIALOOGRAPPORT 'ON BECOMING A CHRISTIAN': EEN SPIEGEL

De dialoog tussen de Pauselijke Raad ter Bevordering van de Eenheid van de Christenen en vertegenwoordigers van de pinksterkerken heeft een nieuw rapport opgeleverd: *On becoming a Christian*¹. De thematiek van dit rapport is heel belangrijk, niet alleen voor het onderling begrip tussen leden van de twee grootste groepen christenen wereldwijd (Rooms-katholieken en Pentecostalen), maar ook voor het missionair worden van rooms-katholieke parochies en van de katholieke Kerk als geheel. Dit rapport levert cruciaal bronnenmateriaal. Er staat bijvoorbeeld in hoe de Bijbel en de kerkvaders spreken over bekering, geloof, vorming en de doop met de heilige Geest bij de christelijke initiatie.

1. Inleiding

Waarom dit onderwerp

De dialoog in de nu afgelopen vijfde fase (van 1998 tot 2006) ging *niet* over de vraag hoe een niet-christen christen kan worden. Het ging wel over de vraag 'hoe iemand zich ontwikkelt vanaf zijn of haar eerste entree in het christelijke leven naar een volledig actief lidmaatschap van de kerk'². Die vraag kwam logisch voort uit de vorige dialoogfase die was gegaan over evangelisatie, proselitisme en gezamenlijk getuigenis. Het

De auteur, Kees Slijkerman (1955), is rooms-katholiek en werkzaam voor de Katholieke Charismatische Vernieuwing: als hoofdredacteur van het tijdschrift *Bouwen aan de Nieuwe Aarde*, secretaris van the European sub-committee of ICCRS (www.iccrs.org), secretaris van het bestuur van de leerstoel *Theologie van de Charismatische Vernieuwing* aan de VU en stuurgroeplid van de Nederlandse dialoog tussen pinkstergelovigen en rooms-katholieken.

¹ Het hele rapport *On becoming a Christian* staat als 0203uk op www.stucom.nl. Besteladres voor papieren versie: info@kcv-net.nl.

² Nr. 5 in het rapport.

rapport van die fase³ verduidelijkte wat evangelisatie is, beschreef laakbare vormen van proselitisme⁴ en gaf concrete voorbeelden van hoe katholieken en pinkstergelovigen samen kunnen getuigen van hun Heer en samen evangelisatieacties kunnen realiseren. Ten voorbeeld werden gesteld evangelisatiecampagnes die alleen doorgaan waar alle aanwezige kerken actief in de pastorale begeleiding worden betrokken, inclusief de katholieken en pinksterchristenen.⁵ Bij de Wereldraad van Kerken werd dat rapport uit 1998 zeer gewaardeerd. In Nederland is er nog weinig mee gedaan.

Verskillende kijk

In die vierde dialoofase was duidelijk geworden dat katholieken en pinksterchristenen een verschillende kijk hebben als het gaat om de vraag of een persoon een geëvangeliëerde christen is. Over die vraag is nu uitvoerig gesproken in de vijfde fase.

Katholieken en pinkstergelovigen erkennen dat *christen worden* te maken heeft met bekering, geloof, doop, discipelschap (leerling zijn) en christelijk leven. Uitvoerig werd ook gesproken over de rol van de doop in de Geest en de religieuze ervaring. Bij al deze onderwerpen werd eerst gekeken naar de Bijbel en naar de geschriften van de kerkvaders, en daarna naar de tegenwoordige tijd.

Omvangrijk document

Een probleem bij het bestuderen van het nieuwe rapport *On becoming a Christian* is dat het ruim 50.000 woorden bevat en een vrij breed scala aan onderwerpen. Bovendien zei prof. Cecil M. Robeck, mede-voorzitter van deze internationale dialoog, dat dit rapport het beste samen met het vorige bestudeerd kan worden. Hij zei dit bij de presentatie van het nieuwe rapport (30-11-2007 in Amsterdam). Van dat vorige rapport - uit 1998 over evangelisatie - staat een Nederlandse samenvatting onder 0003 op www.stucom.nl, het hele rapport telt ruim 15.000 woorden.

In gedeeltes bestuderen

Om het bestuderen van het nieuwe rapport te vergemakkelijken zou je het in twee of drie delen kunnen bestuderen.

Hoofdstuk 1, 2 en 3 zijn goed te overzien en presenteren helder het belang van bekering en geloof in het proces van christen worden, en het belang van discipelschap en voortgaande christelijke vorming. De uitdrukking 'christelijke initiatie' is bij pinkstergelovigen niet gangbaar, maar daar gaat het hier wel over.

De hoofdstukken 4 en 5 over *Ervaring in christelijk leven* en *Doop in de Heilige Geest en christelijke initiatie* zijn twee zeer belangrijke onderwerpen die niet eenvoudig in woorden te vangen zijn. Bij deze twee onderwerpen worden uitvoerig het pinkster en het katholieke verhaal apart beschreven. Beleving en visie lijken hier nogal te verschillen.

Tot zover de inleiding. Over elk van de vijf hoofdstukken zijn meerdere artikelen te schrijven: wat zegt de Bijbel, wat schreven de kerkvaders, hoe zien pinkstergelovigen dit en hoe zit dat binnen onze eigen R.-K. Kerk? Ik beperk me tot hoofdpunten.

2. Inhoud

Bekering

De deelnemers aan deze dialoog konden het op veel punten eens worden, ook als het ging over bekering. Prof. dr. C.M. Robeck sprak over 'opmerkelijke conclusies': katholieken en pinkstergelovigen zijn het er in grote lijnen over eens, dat bekering zowel een gebeurtenis inhoudt als ook een proces. Ze herkennen samen de noodzaak van voortgaande vorming en

³ 0002uk op www.stucom.nl en Information Service nr.97, (1998/ I-II).

⁴ Als eerste werkdefinitie voor proselitisme formuleert het rapport uit 1998: "een niet-respectvolle, ongevoelige liefdeloze inspanning om de band die een christen heeft met de ene kerkelijke gemeenschap over te hevelen naar een andere". Zie 0002uk en 0003 op www.stucom.nl.

⁵ Zie 0002uk op www.stucom.nl par.96.

zien verschillende niveaus en stadia van bekering. Vastgesteld werd dat mensen door woord of dienstbaarheid blij kunnen geven van bekering (nr. 57-59 in het rapport). Dus als iemand niet met woorden duidelijk kan maken dat hij of zij zich heeft bekeerd tot Christus (pinkstergelovigen spreken hier veel gemakkelijker over dan katholieken), dan kan die persoon toch bekeerd zijn.

Zowel katholieken als pinkstergelovigen zorgen voor christelijke vorming en hebben leerprogramma's, die beginnen met bekering en doorgaan in het leven als christen, met als doel: volwassen christelijke gelovigen voortbrengen.

Katholieken zien bekering vooral als een proces, terwijl pinkstergelovigen dikwijls in hun levensverhaal een moment kunnen aanwijzen waarop zij zich hebben bekeerd tot Christus, hun hart aan de Heer hebben gegeven, tot geloof gekomen zijn.

Maar de verschillen worden kleiner, we bewegen ons naar elkaar toe. Ook pinkstergelovigen erkennen dat bekering een proces is. En binnen de honderd jaar oude pinksterbeweging van nu ruim 500 miljoen leden zijn tegenwoordig heel veel leden die van jongs af aan opgegroeid zijn in een pinkstergemeente. Zij kunnen niet zo duidelijk of helemaal niet aanwijzen wanneer ze tot geloof kwamen.⁶

De katholieken hebben op het punt van bekering een heel ander spraakgebruik en geschiedenis. De 'dagelijkse bekering' en de jaarlijkse periode van ommekeer (Veertigdagentijd) zijn vrij algemeen bekend. Maar de meer fundamentele bekering die eigen is aan de christelijke initiatie, hoe zit het daarmee in onze katholieke kerk?

Bekering als volwassen levenskeuze

Ik bedoel dan een fundamentele bekering in de zin van een volwassen levenskeuze die bepalend is voor je eigen leven. Daarbij kies je er zelf voor het genadeaanbod van God in Christus te aanvaarden, 'ja' te zeggen tegen Jezus en bewust een persoonlijke relatie met Hem aan te gaan. Om de noodzaak hiervan aan te geven citeert het rapport Augustinus: "He who created you without you does not justify you without you" (Sermon 169, 11.13)⁷. Vrij vertaald: Hij die jou schiep zonder dat jij daar voor koos, rechtvaardigt jou niet zonder dat jij daar voor kiest.

Hoe zit het met die fundamentele bekering bij ons katholieken?

Dr. Piet Rentinck zei bij zijn afscheid als vicaris-generaal van het Aartsbisdom Utrecht⁸: 'Ik zou een christen willen typeren als iemand die iets met Christus heeft. Ik vrees dat dat voor velen niet meer zo centraal staat. Het hebben van een actuele relatie met de verrezen Christus zou ik sterker terug willen zien bij gelovigen.' Rentinck drukt zich hier wel erg voorzichtig uit. De rooms-katholieke theoloog prof. dr. P. Lens o.p. uit België zei: 'Men kan zich afvragen of de huidige sacramentenbediening in de praktijk vaak niet zoiets is als water gieten over een eend. Heeft men bij de catechese, zelfs ook in de meest geavanceerde vormen, in feite niet al te veel, zij het dan misschien onbewust, voortgebouwd op een verondersteld traditioneel geloof dat er eigenlijk niet meer is?'⁹. Als we deze vraag in alle nederigheid gewoon met 'ja' beantwoorden biedt dit dialoograpport heel wat bouwstenen voor een betere aanpak.

Hoe komt het dat wij als katholieken minder goed om kunnen gaan met de fundamentele bekering? Dat komt onder meer doordat we heel lang het verschil niet meer zagen tussen de kerugmatische eerste prediking die het fundament legt, en de didachè, de catechese die daar op verder bouwt. Dit verschil hebben we herontdekt in de periode voorafgaand aan

⁶ Vgl. nr. 55 in 0203uk op www.stucom.nl.

⁷ Translated from the Latin text found in Migne's *Patrologia Latina* 38, 923.

⁸ Interview in Op Tocht, het blad van het Aartsbisdom Utrecht, januari 2008.

⁹ Dr. P. Lens, 30-11-2007 te Amsterdam, zie 0206 op www.stucom.nl.

Vaticanum II. Dat staat in het boek 'Vaticanum 2, deel 3: De missionerende kerk'¹⁰, tekst en commentaar bij het decreet over de missieactiviteit van de kerk. 'Dat de missionarissen Christus aan de heidenen moesten verkondigen, was geen twistpunt. Maar dat de missionaire prediking iets eigens, iets oorspronkelijks, iets anders had, dat haar onderscheidde van de andere vormen van de overdracht van de evangelische boodschap is een bevinding van het theologisch onderzoek van de laatste decennia.' 'Men wordt immers niet als christen geboren, men wordt christen door de verkondiging van het evangelie (1 Kor. 4,15)', zo schreef D. Grasso 1968 in zijn commentaar bij Vaticanum II (blz. 201-203). Hij beschrijft vanuit de eerste brief van Paulus aan de Korintiërs twee fasen: 'De eerste geeft elementaire kennis van Christus; de tweede is bedoeld voor de reeds bekeerden en geeft een meer verdiepte kennis, ze geeft de kennis van heel Gods heilsplan.' 'De prediking die het fundament legt' en 'de prediking die het gebouw tot stand brengt'.

Dit inzicht is goed verwerkt in Vaticanum II (nr. 13 van het decreet over de missieactiviteit van de kerk)¹¹ en in het herstel van het catechumenaat. Het is ook een fundamenteel uitgangspunt geworden in het *Algemeen directorium voor de catechese* waarin staat: 'Vaak komen er mensen naar catechese die eigenlijk een echte bekering nodig hebben. Daarom wil de kerk in het algemeen dat de eerste fase in het catechetisch gebeuren gewijd wordt aan het bewerken van die bekering'¹².

Spiegel

Dat dit inzicht nu helder verwerkt is in de leer van de R.-K. Kerk betekent natuurlijk nog niet dat het ook tot alle katholieken is doorgedrongen. In de internationale dialoog met de pinkstergelovigen hebben we als katholieken ons beste beentje voorgezet. Bij verwoording van de katholieke standpunten konden en moesten de katholieke sprekers uiteraard putten uit de officiële katholieke documenten. En die zijn buitengewoon rijk van inhoud, gebaseerd op Bijbelstudie en een eeuwenlange praktijkervaring.

Zo werd aan de pinkstergelovigen uitgelegd hoe het katholieke programma is voor volwassenen die katholiek willen worden. De pinkstergelovigen waardeerden dit programma zeer en ze zouden graag zien dat dit op veel grotere schaal door katholieken werd aangenomen¹³.

Deze reactie laat zien hoezeer zo'n dialoog(rapport) als een spiegel werkt. We mogen ons als katholieken afvragen in hoeverre wij in praktijk brengen wat we zelf als onze overtuiging en onze idealen voorhouden aan pinkstergelovigen.

Doopsel

Een goed voorbeeld van 'iets mooier voordoen dan we zijn' is onze praktijk wanneer ouders hun kind willen laten dopen. We hebben de pinkstergelovigen verteld, en zo staat het ook in het rapport: ons advies is het doopsel uit te stellen als het nodig is de ouders eerst te evangeliseren, zodat ze in staat zijn hun kind op te voeden in de praktijk van het geloof¹⁴. Maar zijn er in Nederland katholieke pastores die dit advies volgen? In de Nederlandse dialoog tussen pinkstergelovigen en rooms-katholieken kwam op 14 juni 2007 naar voren: 'aanwezige priesters kenden een lastige spanning in de pastorale praktijk waarin zij dikwijls de idee tegenkomen dat het doopsel er is om de geboorte te vieren. Als de doopouders geen blijk geven van enige gelovige motivatie bij hun vraag om hun kind te dopen, als er geen redelijk uitzicht is op een christelijke geloofsopvoeding, dan zouden ze het doopsel eigenlijk moeten uitstellen'¹⁵. Als pastores dit al doen, zo bleek tijdens die dialoogdag, dan is de kans groot dat de ouders uitwijken naar een 'ruimdenkender' katholieke pastor in de omgeving.

¹⁰ Onder eindredactie van Dr. J. Schütte, 1968, uitg. Paul Brand, Hilversum.

¹¹ Zie alle concilieteksten op www.stvitus.nl/concilie.

¹² Nr. 62 in het Algemeen directorium voor de catechese, Kerkelijke documentatie 18-9-1998, bestel@rkk.nl.

¹³ Zie nr. 52 in 0203 op www.stucom.nl.

¹⁴ Zie nr. 53 in 0203 op www.stucom.nl.

¹⁵ Zie 0184 op www.stucom.nl.

On becoming a Christian heeft geen apart hoofdstuk over het sacrament van het doopsel, maar het doopsel komt wel in drieëntwintig gedeeltes ter sprake¹⁶. De aard en rol van doopsel met water wordt wel genoemd als mogelijk onderwerp voor een volgende dialoofase. De uitdrukking 'doopsel met water' wordt gebruikt omdat er ook nog een 'dopen met heilige Geest' is. Daar kom ik nog op terug.

Religieuze ervaring

Binnen het bestek van dit artikel kan niet het hele rapport besproken worden. Het hoofdstuk over religieuze ervaring is belangrijk om verschillende redenen. Ze zijn er in deze dialoofase erg diep op ingegaan, zo diep dat de verschillen waarschijnlijk teveel nadruk kregen en niet alle overeenkomsten voldoende gezien werden. Cecil Robeck vond dat hij als covoorzitter bij dit onderwerp tekort geschoten was, waardoor dit hoofdstuk zo lang was geworden¹⁷. In het rapport worden de lezers uitgenodigd de overeenkomsten te ontdekken tussen de katholieke en de pinkstervisie op ervaring¹⁸.

Interessant en hersenkrakend is dat ze gesproken hebben over twee dimensies van de religieuze ervaring van de ontmoeting met de Heer: (1) expliciete religieuze affecties (de manier waarop je het bewegen van de Geest ervaart in je verlangens, gevoelens en hart) en (2) de religieuze dimensie van alle ervaringen.¹⁹ Bijna achteloos staat in nr. 138 een conclusie van grote betekenis: pinkstergelovigen en katholieken delen met elkaar de geestelijke ervaring van de aanwezigheid en kracht van de Geest. Met andere woorden: de Heilige Geest is ook krachtig aanwezig in de pinksterkerken, ook al hebben ze niet dat bisschopsambt en het sacrament van het vormsel zoals wij dat in onze katholieke kerk hebben.

Doop in de Geest

Het laatste hoofdstuk van het dialoograpport, over de geestelijke ervaring die 'doop in de Geest' wordt genoemd, is een rijke tekst om in te schatgraven. Wie zelf niet met deze geestelijke ervaring bekend is, moet wellicht gissen naar waar het hier over gaat. En wie wel die ervaring heeft gehad, maar niet weet dat die ervaring te maken heeft met de heilige Geest, die kan door dit hoofdstuk wellicht de link met een eigen ervaring leggen. Iemand die het hele rapport las schreef me: *'De tekst is naar mijn gevoel, doortrokken van de ervaring en de betekenis van de Heilige Geest. Aan katholieke zijde is het niet vanzelfsprekend om zich bewust te zijn van het belang van de heilige Geest voor het persoonlijke geloof en voor de kerkgemeenschap. Het is heel erg goed dat het document daar op een natuurlijke manier toe binnenleidt.'*

In het rapport komt naar voren dat de uitdrukking 'doop in de heilige Geest' op verschillende manieren wordt gebruikt en niet altijd dezelfde betekenis heeft²⁰. Zelf associeer ik 'deoop in de Geest' met de ervaring dat de Geest in je bewustzijn doorbreekt, met het innerlijk besef kind van God te zijn (Rom. 8, 16), met het Levende water dat in je binnenste begint te stromen (Joh. 4, 14 en 7, 38-39²¹) en met een licht dat God laat schijnen in je hart (2 Kor. 4,6). Maar hoe zich dat verhoudt tot bekering, de sacramenten van doopsel en vormsel en het manifest worden van gaven van de Geest is daarmee nog niet duidelijk. Binnen het katholieke team in de internationale dialoog kwamen onderlinge verschillen naar voren en ook de vertegenwoordigers van de pinksterkerken constateerden onderling verschillen.

Bij de katholieken bleken twee scholen van interpretatie te zijn.

¹⁶ Het doopsel komt ter sprake in de paragrafen 50, 53, 62, 67, 75-85, 87-96, 118, 119, 127, 128-132, 147, 150, 156, 159, 160, 162, 194, 199, 205, 209-211, 214, 216-222 en 281.

¹⁷ Hoofdstuk 1 (bekering) was 5.660 woorden, 2 (geloof) 9.243, 3 (vorming) 7.897, 4 (ervaring) 11.105 en 5 (doop in de Geest) 10.345.

¹⁸ Nr. 152 in het rapport.

¹⁹ Nr. 139 en 187 in het rapport.

²⁰ Zie ook de literatuur hierover op 0232uk op www.stucom.nl.

²¹ Het rapport verwijst ook naar deze tekst, in nr. 212.

(1) De doop in de Geest is al gegeven in de sacramenten van doopsel en vormsel en die doopgenade breekt nu door. Noem het dus liever doorbraak van de Geest of vervulling met de Geest.

(2) De tweede school van interpretatie is dat het gaat om een bijzondere genadegave die niet direct afhankelijk is van de sacramentele genade.

Er zal nog wel een derde school van interpretatie nodig zijn om een evenwichtige uitleg te krijgen die recht doet aan alle aspecten. Dat we er als katholieken theologisch nog niet uit zijn bleek wel tijdens een colloquium in Rome, april 2008. Theologen, bisschoppen en ervaringsdeskundigen die bij de Katholieke Charismatische Vernieuwing betrokken zijn waren daar bijeen met mensen van de Pauselijke raad voor de leken, om ervaringen en inzichten te bespreken²².

Ook de verschillende invalshoeken, interpretaties en ervaringen binnen de pinksterkerken zijn in het rapport beschreven. Die hangen sterk samen met de ontstaansgeschiedenis van de pinksterbeweging. Is de doop in de Geest een tweede zegen na de bekering, na de wedergeboorte? Een latere gebeurtenis dus. En waaruit kun je concluderen dat iemand gedoopt is in de Geest? Een rijke discussie noemde Cecil Robeck²³ dit, en terecht.

En dr. B. Plaisier, algemeen secretaris van de Protestantse Kerk in Nederland, zei in een reactie op het rapport en op de lezing van Robeck: 'We hebben met elkaar fascinerende en belangrijke materie in handen. Met de resultaten van deze dialoog, kunnen we ook in Nederland verdergaan.'²⁴

GEDRUKTE VERSIE

Het dialoograpport (100 pagina's) staat op www.stucom.nl (nr. 0203uk). Een kopie van dit Engelse rapport is verkrijgbaar in Helmond (info@kcv-net.nl of tel. 0492-554644) voor € 10 incl. portokosten.

---

²² Zie het verslag op www.stucom.nl nr. 0232uk.

²³ Zie 0205uk op www.stucom.nl.

²⁴ Zie 0208 op www.stucom.nl.

***“Ik heb het fundament gelegd, een ander bouwt daarop verder” (1 Kor. 3,10).
Observaties bij Paulus’ dienstwerk, eenmalig én het eerste in een rij***

Bij Paulus scheiden zich de geesten. Al tijdens zijn leven gold hij voor de ene groep als een geloofwaardige verkondiger van het Evangelie, als apostel van Jezus Christus en als leraar in het geloof (vgl. 1 Tim. 2,7), en was hij voor anderen als voormalig vervolger van Gods Kerk verdacht. Verdacht, omdat hij zich niet aan de voorgegeven koers van de zuilen van Jeruzalem zou houden of omdat hij de ‘heidenen’ met zijn prediking van de vrijheid zou bedriegen door hun voor te houden dat zij bij het uitverkoren volk hoorden. Dienovereenkomstig ontwikkelde de Paulusreceptie zich door de eeuwen heen controversieel, niet in de laatste plaats binnen de tegenstellingen tussen de confessies. Terwijl van protestantse kant de vrijheid van het paulijnse apostolaat en haar – vermeende – emancipatie ten opzichte van het college van de apostelen o.l.v. Petrus op de voorgrond werd geschoven, benaderde men van katholieke zijde, in het kielzog van volstrekt identieke beoordelingen, de theologie van Paulus met een zekere reserve. Bij de katholieken was het vooral de lukaanse opvatting van een vanaf haar oorsprong hiërarchisch vormgegeven kerk, die men ter fundering van de eigen confessionele identiteit aannam. Daartegenover scheen het paulijnse spreken over de ‘vrijheid van een christenmens’(vgl. Rom 7, 1-6; 1 Kor. 8, 1-13; 9,1; Gal. 2,4) eenvoudigweg “te protestants” toe.

Dr. Robert Vorholt, (geboren op 10 augustus 1970 in Münster/ Westfalen). Na zijn kandidaats theologie in Münster en Parijs werd hij in 1999 in Münster tot priester gewijd. In 2006 promoveerde en habiliteerde hij. In 2008 kreeg hij een leeropdracht aan de Bergische Universität Wuppertal. Sinds 2002 is hij tevens werkzaam als zielzorger in Hausdülmen St. Mauritius.

Pas het opzienbarende feit van het Tweede Vaticaans Concilie en het feit dat in het verlengde daarvan katholieken en protestanten het over bijbels-theologische zaken met elkaar eens werden, konden deze confessionele kloven overbruggen. Een lang overgeleverd Paulusbeeld werd gecorrigeerd en verduidelijkt op grond van zijn eigen wortels: dat Paulus zich door Jezus Christus geheel en al in dienst heeft laten nemen, dat zijn leven daardoor een nieuwe richting en een nieuw perspectief kreeg, dat hij zich – zoals hij zelf zei – meer dan anderen vermoeide in de verkondiging van het Evangelie (vgl. 1 Kor. 15,10) en zich daarvan noch door spot (vgl. 1 Kor. 4,13) noch door ontbering (vgl. 2 Kor. 11,25-27) liet afbrengen. Juist dat maakt hem vandaag de dag tot een vaste ster aan het firmament van de getuigen Gods. De persoonlijkheid van de apostel, zijn theologie en zijn boodschap viel zo in alle christelijke confessies bijzondere erkenning en opmerkzaamheid ten deel. Dat paus Benedictus XVI voor 2008 een internationaal Paulusjaar uitroept, vormt een nieuw hoogtepunt in deze vreugdevolle en tegelijkertijd opmerkelijke ontwikkeling.

Vraagt men, tegen de achtergrond van de hier slechts kort geschetste confessionele spanningen in de loop van de kerkgeschiedenis, naar het thema dat hedentendage dominant is in de oecumenische dialoog, dan is dat nog steeds de discussie over de apostoliciteit van de kerk. Want daarmee wordt vanuit een bepaald oogpunt opnieuw de vraag gesteld, die

men na de 'gemeenschappelijke verklaring over de rechtvaardigingsleer' uit 1999 kan stellen over de kerkopvatting. Voordat namelijk een wederzijdse erkenning van de ambten ter sprake kan komen, moet eerst worden verhelderd hoe de apostoliciteit van de kerk begrepen dient te worden en welke dimensies de apostolische successie heeft.

Een blik op het zelfverstaan van Paulus als apostel kan dit proces ondersteunen. Het apostolaat van Paulus vormt de basis van zijn ecclesiologie. De vraag luidt daarom niet alleen hoe Paulus het apostolaat in zijn gerichtheid op Christus beschrijft, maar ook in zijn competentie voor de verkondiging van het Evangelie en de opbouw van de kerk. Van hieruit laten zich het wezen en de betekenis van de apostolische dienst duidelijker uittekenen, alsook de plaats die men deze dienst wil toekennen.

Een belangrijk sleuteldocument vinden we in de eerste brief van de apostel Paulus aan de christenen van Korinthe. In 1 Kor. 3, 5-11, gaat het om de stichting en de opbouw van de gemeente. 1 Kor. 3,6 specificieert de dienst van de verkondiger van het Evangelie op een beeldende wijze: Paulus plant, Apollo begiet. Beiden staan zonder rivaliteit naast elkaar. Dat Paulus evenwel in het schilderen van de werkzaamheden differentieert, laat met het oog op 1 Kor. 3,5, waarin Apollo gezien wordt als de eerste geloofsverkondiger, twijfel toe over de tot voor kort tot uitdrukking gebrachte voorstelling dat Paulus uitsluitend gemeenten zou hebben gesticht, die dan (in tweede instantie) door Apollo begeleid en in het geloof gesterkt zouden zijn. In aansluiting op de in 1 Kor. 3,5 vermelde en soms onderscheiden opdracht en toerusting tot verkondiging door de Kyrios alsook met het oog op de in 1 Kor. 3,10 beschreven onderscheiden genadegaven Gods, ligt het voor de hand dat Paulus naast een chronologisch onderscheid ook een onderscheid naar de zaak wil aanbrengen. Deze differentiëring is zeker niet gericht op de beschrijving van zakelijke of zelfs inhoudelijke tegenstellingen tussen Paulus en de overige verkondigers, maar is in het licht van zijn charismatische 'eerste in rang' zijn (1 Kor. 12,28) en nog meer in het licht van de paulijnse roepingservaring (vgl. 1 Kor. 15, 8-11) gericht op die bijzondere en onovertreffelijke rol die Paulus volgens de wil van God als apostel moest spelen.

Het chronologisch en inhoudelijk primaire 'planten' van de apostel is niet alleen betrokken op het wekken van het geloof van individuen, maar heeft betrekking op de plaatselijke gemeente van Korinthe als onderdeel van heel de Kerk. De handeling van het planten verwijst in eerste instantie naar de stichting ervan (vgl. 1 Kor. 4,15; 9,1v). Deze stichting is echter uiteindelijk niet het werk van de apostel; achter alle succes in verkondiging en missie staat God zelf (1 Kor. 3,5). Pas nadat Paulus bij de Korinthiërs dit fundamentele inzicht opnieuw in herinnering heeft geroepen, kan hij zich concentreren op de dienst van de apostel en van de andere Evangelieverkondigers in ieder hun eigen activiteit.

1 Kor. 3,9 neemt zowel het aspect van de verankering van de apostolische dienst in God als ook het aspect van de eenheid onder de verkondigers van het Evangelie op, doordat deze als 'medewerkers van God' worden voorgesteld. Gods medewerkers zijn betekent dat men in dezelfde dienst onder dezelfde Heer staat en niet op eigen kracht werkt. Het accent van deze aanduiding ligt enerzijds op de gedachte van het in dienst nemen van de verkondiger als medewerker, die voortaan als instrument van God in de dynamiek van de eschatologische verwerkelijking van Zijn heilswil is betrokken, en anderzijds op de gedachte van de absolute terugbuiging van al het apostolische handelen op God.

Ten opzichte van deze medewerkers Gods staat daar de Kerk, die metaforisch als "Gods akker" en "Gods bouwwerk" wordt beschreven. De in 1 Kor. 3,6-8 ontwikkelde metaforische samenhang van planten, begieten en laten groeien wordt verbreed naar de gemeente: haar komt alles ten goede. De beelden van de gemeente als Gods akker respectievelijk als bouwwerk van God verduidelijken daarbij niet alleen de bezitsverhoudingen, d.w.z. het toebehoren van de gemeente aan God en haar algemeen aangewezen zijn op allen, die God tot verkondiging van het Evangelie in de gemeente uitzendt. Nee, de metaforen spreken

tegelijkertijd ook de levendigheid en de ontwikkelingsmogelijkheden van de gemeente aan. Maar het groeiproces mag – omwille van de identiteit van de akker – niet willekeurig zijn. Niet wildgroei is het doel, maar het in acht nemen en onderhouden van bepaalde voorgegevenheden en grondparadigma's. Om de voorgegevenheden en paradigma's markanter te kunnen benoemen en inhoudelijk te kunnen kwalificeren, wisselt Paulus in 1 Kor. 3,9 van het beeld van de akker Gods naar de metafoor van het bouwwerk Gods²⁵.

Het is Paulus zelf, die “volgens de genade Gods als een wijze architect het fundament legt” (1 Kor. 3,10) - “een ander” bouwt daarop verder. Deze “ander” is niet alleen Apollo, maar veeleer ieder ander die in de door Paulus gestichte gemeenschap werkt²⁶. De apostel heeft daarbij alle “medewerkers van God” voor ogen. In de beschrijving van zijn eigen rol plaatst Paulus de hem in het roepingsgebeuren ten deel gevallen genade van God nadrukkelijk voorop (1 Kor. 3,10). Het is door deze genade dat hij zijn apostolische dienst door God weet bepaald en vormgegeven; de genade bepaalt de existentie van de apostel als Gods medewerker en verleent hem volmacht en autoriteit. Ook de ter zake kundige arbeid van de apostel als “architect” op de “bouwplaats Gods” voltrekt zich in het licht van deze genade. Doel van het werk van de apostel is op het *metaforisch niveau* het leggen van de fundamenten, dus het optrekken van de grondmuren die het gehele gebouw dragen (echter niet het aan God zelf voorbehouden verschaffen van de bouwgrond, die de maat van het bouwwerk bepaalt, waarover Paulus in 1 Kor. 3,11 geen enkel misverstand laat bestaan). Op het *betekenisniveau* komt daardoor vóór alles de fundamentele betekenis van de apostolische Evangelieverkondiging in het kader van de stichting van een geloofsgemeenschap in het vizier. Dat het door de apostel Paulus gelegde fundament de dragende en voorgegeven grondslag is, die noch gereduceerd noch uitgebreid mag worden, krijgt in de gemeente bijzondere betekenis in het kader van de discussie over de apostolische prediking van het kruis en over de hoop op een leven na de dood, welke hoop is gebaseerd op Christus' dood en opwekking. Voor zover het hier gaat om Gods reddende handelen in Christus, kan voor de Korinthiërs het apostolische Evangelie alleen dan voorwaarde tot de mogelijkheid van eschatologische redding zijn, in de mate dat zij vasthouden aan de woordelijke inhoud van de apostolische verkondiging (vgl. 1 Kor. 15,1v). Een geloof dat niet blijvend op de oorspronkelijke apostolische heilsboodschap berust, verliest zich in toevalligheden en berooft zichzelf van de soteriologische kracht die het zich van Godswege in genade had toegeëigend.

Het leggen van het fundament door de gevolmachtigde dienst van de apostel is dus het bepalende en onomkeerbare moment, dat door geen enkel “voortbouwen” substantieel kan worden veranderd en dat steeds boven en vóór alle andere werkzaamheden in de gemeenschap moet worden geplaatst. Om te voorkomen dat er bij het bouwen een bouwval ontstaat, moet men gewetensvol “het werk voortzetten”. Dienovereenkomstig moet ook het leven van de gemeenschap op een verantwoorde wijze bevorderd en begeleid worden. Dit “verder bouwen”, waarmee allereerst de activiteit van de Evangelieverkondigers wordt bedoeld, maar misschien ook het volbrengen van andere charismatische opdrachten, legt de apostel in de handen van anderen, die hun handelen nu hunnerzijds moeten verantwoorden. In 1 Kor. 3,11 geeft Paulus de reden waarom het bouwen aan het bouwwerk van God niet aan de wetten van de willekeur is overgeleverd. De eens en voor al opgetrokken

---

²⁵ De wisseling van metaforen van ‘planten’ naar ‘opbouwen’ is traditioneel en wordt breed aangetroffen (vgl. bijvoorbeeld H. Conzelmann, *Der erste Brief an die Korinther* (KEK V), Göttingen 1969, 101 noten 60-63). Vooral in de oudtestamentisch-joodse context vindt men bewijsplaatsen, die de apostel Paulus vertrouwd geweest moeten zijn: zo bijvoorbeeld het spreken over planten en opbouwen in Jes. 61,3v; Jer. 1,10;18,9; Ez. 36,9; Am. 9,11.15. In QS 8,5 staan de “eeuwige planting” en “een heilig huis voor Israël” naast elkaar en 1 QS 11,8 spreekt van een “heilig gebouw ter eeuwig planting”. Bij Jeremia wordt het gerechtelijk handelen Gods als een ontwortelen en afbreken beschreven, zijn liefdevolle toewending echter als een inplanten en een opbouwen (Jer 1,10; 18,9; 24,6; 31,28; 42,10; 45,4; vgl. Ez. 36,9.36).

²⁶ Er dient daarbij niet alleen gedacht te worden aan de leider van de gemeenschap, maar aan ieder, die door zijn charisma bijdraagt aan de opbouw van de gemeente. Vgl. W. Schrage, *Der erste Brief an die Korinther* (EKK 7/1), Neukirchen-Vluyn 1991, 295; Chr. Wolff, *Der erste Brief des Paulus an die Korinther* (ThHK 7), Leipzig 2000, 69v.

fundamenten mogen niet afgebroken of veranderd worden, daar ze niet het resultaat zijn van privé inspanningen van de apostel, maar het werk van Jezus Christus zelf. Zo komt de inhoud van de apostolische verkondiging opnieuw in het vizier: in alles gaat het om Jezus Christus, de Heer die gekruisigd werd en opgewekt.

De eenmaligheid van het paulijnse apostolaat is ook historisch daardoor bepaald, dat de apostel – samen met anderen – tot de grote stichterfiguur van de Kerk is geworden. Christologisch wordt deze uniciteit bemiddeld door Paulus' roeping tot apostel door de verrezen Heer. Dat alles sluit echter niet uit, dat de apostel het wezenlijke heeft verricht als eerste in een rij – gericht op opvolging (Sukzession). Daartoe behoren bijvoorbeeld zijn zending, zijn verkondiging, zijn leer, het wekken van charismata, het stichten van gemeenten, het dopen en het breken van het brood, het vermanen en troosten, het bidden en de uitleg van de Schrift, de christelijke opvoeding, maar ook de leiding van de gemeenten. Aan de hand van 1 Kor 3, 5-11 wordt duidelijk dat Paulus het onder andere als zijn taak als apostel heeft gezien de voor de opbouw van de kerk noodzakelijke taken niet alleen aan zichzelf voor te behouden, maar ze ook aan anderen toe te vertrouwen. Voor hem staat voorop dat hij zijn gemeenten net na hun stichting al zodanig uitrust, dat ze ook zonder de aanwezigheid van hun apostel kunnen leven (vgl. 1 Kor. 10,15; 11,13; Fil. 1,9vv; 4,15; 1 Tess. 1,4v; 2,1v.5.11; 5,21).

Op deze manier brengt 1 Kor. 3, 5-11 een belangrijk oer-paulijns argument in in de oecumenisch-theologisch betekenisvolle discussie over de verhouding tussen de dienst van de apostel en de ontwikkeling van het kerkelijke ambt in de na-apostolische tijd. Immers, zo weinig als Paulus de bijzondere aard en de eenmaligheid van zijn apostolische dienst buiten beschouwing laat, zo zeer legt hij de nadruk op de 'Erstmaligkeit', het aspect van de eerste keer. En dat houdt, voor de toekomst van de Kerk, de noodzaak in van de voortzetting van zijn "inspanningen" (vgl. 1 Kor. 15,10). De fundamentele betekenis van het door Paulus aan de hand van zijn eigen levensgeschiedenis (h)erkende apostolaat ligt in de zending door de opgestane Gekruisigde om wereldwijd het Evangelie te verkondigen - een verkondiging die door geloof te wekken leidt tot de stichting van de kerk. Deze betekenis is van kwalitatief andere aard dan die van het kerkelijke ambt dat voortbouwt op het apostolische fundament. Maar toch hoort volgens 1 Kor. 3,5vv tot de apostolische arbeid de opdracht om in de plaatselijke gemeenten continue de opbouw van de gemeenschap te bevorderen – zelfs over de grenzen van de eigen tijd heen. Daarom is het de apostel Paulus zelf die in de reflectie op de wortels van zijn apostolische dienst nieuwe horizonten opent, die vanuit de wortels van zijn zending aan de gedachte van apostolische successie ruim baan geeft.

De PKN en de oecumene

De oecumene staat in de officiële documenten van de in 2004 ontstane Protestantse Kerk in Nederland (PKN) hoog aangeschreven. Zowel in het eerste grondleggende artikel van de kerkorde (artikel I, over de kerk), als in het laatste (artikel XVI, over het leven en werken van de kerk in oecumenisch perspectief) komt de oecumene ter sprake: de PKN is onderdeel van de ene heilige katholieke en apostolische kerk en als zodanig weet zij zich geroepen om in al haar geledingen de eenheid, de gemeenschap en de samenwerking met andere kerken van Jezus Christus te zoeken en te bevorderen. Dat klinkt veelbelovend: alles wat deze kerk belijdt en doet staat in een oecumenische context! Het was dan ook te verwachten dat het gesprek over de oecumene snel op de agenda van de synode zou komen. Dat is ook gebeurd: in de korte tijd van haar bestaan is al twee keer een nota over dit onderwerp besproken: in 2007 en in 2008. Dat is verheugend. Het getuigt van openheid en bereidheid tot gesprek en samenwerking. Of de inhoud van de beide nota's echter beantwoordt aan de gewekte verwachting is een ander verhaal. Ik heb de nota's uiteraard gelezen als lid van de PKN, maar ook als voormalig adviseur van de Katholieke Vereniging voor Oecumene. En dan moet ik zeggen dat ik, vooral vanuit die laatste leeshouding, nogal teleurgesteld ben. Maar laat ik eerst kort samenvatten wat er in de nota's staat.

*De auteur is emeritus-predikant van de Protestantse Kerk in Nederland en was tot eind 2007 adviseur van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord. Hij promoveerde op het proefschrift *Episcopus Oecumenicus*. Bouwstenen voor een theologie van het bisschopambt in een verenigde reformatorische kerk, Zoetermeer 2003. Ook had hij samen met Dr. R. de Reuver de eindredactie van de bundel *Wij zijn ook katholiek*. Over protestantse katholieciteit, Heerenveen 2007.*

In april 2007 besprak de synode in aanwezigheid van vertegenwoordigers van andere kerken, o.a. mgr Van Burgsteden, bisschoppelijk gedelegeerde voor de oecumene, de gespreksnotitie *Oecumene van A-Z*. De inhoud daarvan hoef ik hier niet te bespreken, omdat vrijwel alle uitgangspunten en beleidsvoorstellen die erin staan een jaar later in uitgewerkte vorm terugkomen in het document dat ik in dit artikel zal bespreken: de beleidsnota *Meegaan in de beweging van de Heilige Geest* (april 2008). Er was tijdens de bespreking in de synode nogal wat kritiek op dit document, onder meer vanwege het feit dat de theologische onderbouwing ervan tamelijk mager is. Op vragen daarover werd geantwoord: 'alles wat u vraagt staat in zovele boeken beschreven, dat hoeven we niet nog eens over te schrijven' (zie Ilona Fritz, 'Oecumene?', in *Centraal Weekblad*, 2 mei 2008). Het ging de opstellers dan ook niet om een theologisch document, maar om *beargumentering van beleidskeuzes*, zoals het fundamentele belang van de oecumene, oecumene als doorgaand leerproces en de focus op Europa. Ik probeer de belangrijkste punten weer te geven.

De nota begint met een uitvoerige beschrijving van de **ontwikkelingen in de oecumene** (p.7-12): gesteld wordt dat kerk en oecumene zich aan het begin van de 21e eeuw in een totaal andere culturele context bevinden dan in de vorige eeuw. Als oorzaken worden genoemd: de individualisering, een culturomslag van verstand naar gevoel, de opkomst van

de *evangelicals*, de *pentecostals* en de migrantenkerken, de marginalisering van de kerk, de verschuiving van het zwaartepunt van het christendom van Noord naar Zuid, de democratisering van oecumenische contacten tengevolge van internet. Gezien al deze ontwikkelingen is herbezinning op de oecumene en de oecumenische relaties noodzakelijk.

Dan volgen de **theologische uitgangspunten** (p.13 – 17). Het zijn er zes:

- 1** Oecumene zoekt de zichtbare eenheid van kerken en de eenheid van de wereld (p.13). Citaat: 'Oecumene is de vraag naar (zichtbare) eenheid van de kerken, in het besef van gebrokenheid van het lichaam van Christus en in het verlangen naar de mogelijkheid van gezamenlijk vieren en beleven van het geloof. Tegelijkertijd kan de oecumene niet om de *oikoumene* (letterlijk: de bewoonde wereld) heen. Wij kunnen ons niet neerleggen bij verdeeldheid, uitsluiting en conflicten en het uitblijven van vrede, gerechtigheid en heelheid van de schepping'. En verderop wordt met verwijzing naar de kerkorde gezegd: 'De oecumene is een zoektocht naar eenheid en gemeenschap en samenwerking. In deze nota gaat het vooral om eenheid en gemeenschap'. De vragen rond diaconale en missionaire samenwerking komen elders aan de orde.
- 2** Oecumene is meegaan in de beweging van de Heilige Geest (p.14). Het gaat hier over het spanningsveld van de verhouding tussen instituut en beweging. De kerk als gestalte van het lichaam van Christus belijdt de werking van de Geest ook buiten de kerk, in de wereld. De oecumene als werk van de Geest valt niet samen met de kerk en de kerkelijke instituties. Daarom dienen de kerken open te staan voor de dialoog met andere religies en culturen, om steeds weer te horen wat van daaruit door de Geest tot hen gezegd wordt.
- 3** Oecumene is een leerproces (p.14). Ontmoeting in de oecumene betekent een voortdurend proces van herijking en herdefinitie van het eigen christelijk geloof. Oecumene betekent dat wij openstaan voor nieuwe ervaringen en nieuwe interpretaties van de Traditie en de eigen tradities. Dat geldt ook voor de gereformeerde en lutherse tradities, die zijn samengekomen in de PKN.
- 4** Oecumene is wederkerigheid (p.15). Het aangaan van relaties met andere kerken veronderstelt dialoog en de bereidheid om te luisteren en de eigen opvattingen en praktijken ter discussie te stellen en te veranderen. Het gaat in oecumenisch relaties om gelijkwaardigheid en wederzijdse afhankelijkheid. In het verleden gegroeide machtsposities (bijvoorbeeld ten gevolge van de kolonialisering) dienen onderkend en besproken te worden.
- 5** Oecumene wordt gekenmerkt door drie dimensies (p.15): een *theologische*, een kerkelijke en een spirituele dimensie. De theologische dimensie heeft vooral betrekking op de herijking en herdefiniëring van het christelijk geloof in de ontmoeting met elkaar. (p.15). In de *kerkelijke* dimensie gaat het om het creëren van ruimte voor theologische doordenking, om de zoektocht naar zichtbare eenheid in de vorm van onder meer associaties en de wederzijdse erkenning van doop, avondmaal en ambt. Omdat er in deze tijd minder belangstelling bestaat voor het institutioneel aspect van godsdienst is het van belang om deze dimensie van oecumene bijzondere aandacht te geven (p.16). De *spirituele* dimensie van de oecumene ligt vooral op het terrein van de persoonlijke beleving en het engagement in geloof, hoop en liefde. Deze dimensie heeft de wind in de zeilen, omdat veel mensen weer een open instelling hebben voor de godsdienst en zich vrijelijk en breed oriënteren in hun spirituele zoektochten (p.16).
- 6** Ten aanzien van de zichtbare eenheid van de kerken (p.16) wordt opgemerkt dat er in de oecumenische theologie een verschuiving heeft plaats gevonden van 'eenheid' (een woord dat associaties oproept met uniformiteit) naar 'gemeenschap' (*koinonia*, met open perspectief). Gemeenschap laat zich beter verbinden met verscheidenheid en het erkennen van pluriformiteit of zelfs pluraliteit dan met 'eenheid'. De PKN kiest daarom niet voor het model organische eenheid (zoals Rome en de Wereldraad van Kerken, maar voor het model dat werd uitgewerkt in de Leuener Konkordie (een akkoord tussen gereformeerde en lutherse kerken uit 1973): 'eenheid in verzoende verscheidenheid'. In dat model wordt gesproken van gelaagde of gefaseerde kerkelijke gemeenschap, waarbij het concrete perspectief principiëel open blijft. Men wil dit model ook vasthouden in het gesprek met de rooms-katholieke kerk (p.17), die het doel van de eenheid tevoren al lijkt te hebben

vastgelegd. Steeds weer blijkt dat er geen open discussie mogelijk is over de invulling van 'volledige gemeenschap' en de condities die daarvoor nodig zijn, met name wat betreft het ambt, de apostolische successie en de bisschop van Rome. Daar ligt een lastige hobbel in het oecumenisch gesprek. Daarom wil de PKN aan de Raad van Kerken in Nederland vragen het pas begonnen gesprek over het ambt voort te zetten.

Vanuit deze theologische uitgangspunten wordt vervolgens een aantal concrete **beleidsterreinen** van oecumene genoemd (p.18 – 25), te weten: de oecumene op plaatselijk vlak (die gaat voorop!), de oecumene van de kerk in eigen land, één-op-één contacten met andere kerken en daarbinnen de verhouding met de Rooms-Katholieke Kerk, de internationale oecumene, de partnerrelaties binnen de wereldwijde oecumene, de samenwerkingsrelaties, de bevoegdheid van predikanten van andere kerken. Ik laat dat verder rusten en stap over naar de besluitenlijst, waarin de genoemde beleidspunten – anders dan verwacht niet beginnend bij de lokale oecumene (zie boven), maar bij de wereldwijde - kort worden samengevat. Ik noem enkele van de belangrijkste besluiten die de synode nam (de nummering verwijst naar de nummering van de besluitenlijst):

1 Wat betreft de wereldwijde oecumenische netwerken zal de synode zich laten leiden door de volgende uitgangspunten:

- versterking van contacten in Europa (genoemd worden de Leuenberg Gemeenschap en de Conferentie van Europese Kerken), met het oog op bezinning op de specifieke vragen in de eigen westerse context;
- het betrekken van de evangelisch-lutherse synode bij het oecumenisch beleid, met name waar het de lutherse traditie, de Lutherse Wereldfederatie en de lutherse zusterkerken betreft;
- voortgaande bezinning door de representanten van de gereformeerde en lutherse tradities in onze kerk op de betekenis van deze beide tradities binnen de respectieve wereldfamilies;
- bevordering van de samenwerking tussen en de toenadering van beide families, te weten de Wereldbond van Gereformeerde Kerken, de Gereformeerde Oecumenische Raad en de Lutherse Wereldfederatie.
- inzet voor een andere functie op termijn van de Wereldraad, namelijk het bijeenbrengen van confessionele en regionale verbanden, in plaats van de bundeling van individuele lidkerken;
- het onderhouden van internationale bilaterale relaties met andere kerken is voor de Protestantse Kerk van wezenlijk belang.

3 De Protestantse Kerk blijft een betrouwbare partner binnen de Raad van Kerken in Nederland.

4 De Protestantse kerk in Nederland dringt er bij de bisschoppenconferentie van de Rooms-katholieke Kerk in Nederland op aan:

- dat gezocht wordt naar wegen elkaar te respecteren in ieders eigen zelfverstaan;
- dat aan plaatselijke parochies de ruimte geboden wordt zinvolle contacten te onderhouden met andere plaatselijke kerken en gemeenten.

5 De Protestantse Kerk in Nederland spant zich in om de vele christelijke kerken en groeperingen in Nederland bijeen te brengen, naar analogie van het *Global Christian Forum*, een wereldwijd platform waar alle christelijke kerken en groeperingen elkaar informeel kunnen ontmoeten.

6 De Protestantse kerk in Nederland wil (mede naar aanleiding van recentelijk gedane kwetsende uitspraken over het gebrek aan ecclesiologisch gehalte van het protestantisme,

JK) tot een nieuwe doordenking komen van haar plaatsbepaling tegenover Rome en de Rooms Katholieke Kerk in Nederland.

8 De leden van de generale synode zullen zich inzetten voor het bevorderen van een oecumenische grondhouding en vernieuwing van het oecumenisch leven en de oecumenische relaties in de classica (regionale) vergaderingen en op het plaatselijk vlak. Bijzondere aandacht dient hierbij gegeven te worden aan de inbreng van en ruimte voor jongeren.

De nota werd met een krappe meerderheid van 80 tegen 56 stemmen (!) door de synode aanvaard als basis voor het oecumenische beleid van de kerk voor de komende jaren.

Wat te zeggen van dit document dat de komende jaren bepalend zal zijn voor het oecumenisch beleid van de PKN? Ik geef hieronder puntsgewijs mijn commentaar.

Algemene opmerkingen

- Er was, zoals gezegd, in de synode nogal wat kritiek op de nota, onder meer omdat hij inhoudelijk-theologisch weinig biedt. Die kritiek is terecht. Het moge de opstellers vooral gegaan zijn om *beargumentering van beleidskeuzes*, de vraag is natuurlijk of je daarbij je theologische en ecclesiologische vooronderstellingen thuis kunt laten. Hoe dan ook, het blijft jammer dat de PKN bij het bepalen van haar positie in de oecumene de kans om haar *theologische papieren* op tafel te leggen voorbij heeft laten gaan.
- Wellicht is de oorzaak van de magere theologische onderbouwing mede te zoeken in het feit dat de nota niet geschreven is door vak-oecumenici en mensen uit de oecumenische praktijk (zoals die voorheen te vinden waren in de Gereformeerde deputaten voor de oecumene en de Hervormde raad voor het verband met andere kerken), maar door twee functionarissen van de dienstenorganisatie (het Landelijk Diensten Centrum).
- De structuur en de opbouw van de nota is niet altijd helder, soms zelfs verwarrend. Er is duidelijk door meerdere auteurs aan gewerkt. Dat geeft aan het geheel iets inconsistent.
- Het document getuigt van breedheid van visie, openheid naar andere kerken en naar de wereld.
- Al is de nota met een kleine meerderheid aangenomen, het is goed dat we nu weten waar de PKN in haar oecumenisch beleid voor staat.

Inhoudelijk commentaar

1 Het verbaast mij dat er in de nota allerlei nieuwe beleidspunten besproken worden, terwijl er volgens mijn informatie nog heel wat achterstallig huiswerk ligt te wachten: waarom is bij voorbeeld de nota-Koffeman over het bisschopsambt (1995), geschreven op verzoek van de Gereformeerde synode, in 2001 in de laden van de dienstenorganisatie verdwenen zonder ooit ter synode te zijn besproken? Waarom is de nota 'De lokale en de universele dimensie van de kerk' (2003) van de Commissie Dialoog Reformatie-Catholica, waarin de PKN geadviseerd wordt het gesprek met de Anglicana aan te gaan, nog steeds niet besproken? En wat wordt er in de PKN gedaan met het zogenaamde *Lundstatement* (2007) van de Lutherse Wereldfederatie (waarbij ook de Nederlandse lutheranen zijn aangesloten), een document waarin de kerken worden uitgenodigd tot een kritische kijk op de praktijk van bisschoppelijke taken als opzicht, visitatie, ordinatie c.q. bevestiging van pedikanten en pastoraat aan pastores? Maar vooral: hoe kan de synode aan de Raad van Kerken vragen het gesprek over het ambt voort te zetten, terwijl zij zelf de belangrijke 'Gespreksnotitie over het ambt in de oecumenische discussie' (2005), geschreven door de beraadsgroep Geloven en Kerkelijke Gemeenschap van genoemde raad, nooit besproken heeft? Een eerste voorwaarde voor oecumenische betrouwbaarheid is toch dat documenten van door de kerken zelf ingestelde oecumenische organen serieus worden behandeld?

2 De nota onderscheidt conform artikel XVI van de kerkorde verschillende graden in de oecumenische relaties van de PKN: 'eenheid' (als het gaat over kerken waarmee

verwantschap bestaat in geloof en kerkorde), 'gemeenschap' (als het gaat over kerken waarmee bijzondere betrekkingen van belijdenis en geschiedenis bestaan) en 'samenwerking' (als het gaat over het uitgebreide netwerk van oecumenische organisaties). Deze onderscheiding doet gekunsteld aan en wordt ook niet consequent volgehouden. Zo zeggen de opstellers dat in de nota alleen kerken uit de eerste en de tweede categorie ter sprake komen, en niet uit de derde (13) – maar ze spreken wel uitvoerig over de contacten met allerlei oecumenische organisaties waarmee wordt samengewerkt. Bovendien: het gebruik van de term 'gemeenschap' spoort niet met de betekenis die de noties *communio/koinonia* gekregen hebben in de oecumenische theologie van Oost en West.

3 Ten aanzien van het doel van de oecumene: ook al houdt men de zichtbare eenheid voor ogen als een 'open perspectief' (17) en acht men het belangrijk om tegen de anti-institutionele trend van onze tijd in aandacht te vragen voor organische eenheid (16), in feite kiest de nota voor het oecumenisch model zoals neergelegd in de concordie van Leuvenberg: eenheid in verzoende verscheidenheid - in afwijking van de Wereldraad van Kerken, Rome en de Charta Oecumenica (zie C.T.M. van Van Vliet, 'Het verlangen naar de zichtbare eenheid van de Kerk', p. 2). Die pleiten alle drie voor organische eenheid, dus ook structureel, ambtelijke en kerkordelijk. Jammer, want zo blijft het eenheidsvisioen toch wat zwevend. De kerk van Christus is een lichaam (1 Cor. 12), zij is één (zij het niet eenvormig), ze heeft een structuur (een 'skelet', Van Ruler) en ze is zichtbaar (een onzichtbaar lichaam is een spook). Er zit naar mijn besef iets spiritualistisch in deze protestantse visie op de oecumene. De institutionele kant ervan, het visioen van de zichtbare eenheid, dreigt uit beeld te raken. Komt dat vanwege de weerbarstige werkelijkheid van het oecumenisch gesprek? Of is er sprake van een toegeven aan de evangelicalen? Of aan de postmodernistische trend om het visioen van institutionele eenheid te beschouwen als één van 'de grote verhalen' die afgedaan hebben?

4 Het ziet er naar uit dat het oecumenisch beleid van de PKN zich in de toekomst meer op de protestantse zusterkerken, de *evangelicals* en de *pentecostals* zal richten dan op de kerken van de katholieke traditie: Rome, Oud-Katholieken, Anglicanen, Orthodoxen – terwijl die vandaag de dag toch net zo bepalend zijn voor onze oecumenische context als de eerstgenoemden. In 2002, kort voor de vereniging, werd in een beleidsdocument nog gezegd dat de gezamenlijke oecumenische uitdaging van de Samen-op-weg-kerken gelegen is in hun relatie tot de (rooms-)katholieke kerk – momenteel lijkt de belangrijkste oecumenische uitdaging van de PKN te liggen in haar relatie tot de *evangelicals* en *pentecostals*. Laten we hopen dat deze verschuiving geen alibi wordt, een vluchtweg, om het lastige gesprek met Rome op een zacht pitje te zetten. Het zal erom gaan de beide 'uitdagingen', zowel die van Rome als die van de evangelicalen, aan te gaan.

5 De resultaten van recente Europese oecumenische dialogen, zoals die van Meissen (1988) en Porvoo (1992) tussen Lutheranen en Anglicanen en die van Reuilly (1999) tussen Gereformeerden, Lutheranen en Anglicanen, spelen geen rol, ze worden nergens genoemd, evenmin trouwens als de recente documenten van de Wereldraad van Kerken – zoals *The Nature and Mission of the Church* (2005) en vooral de Porto Allegretekst *Called to be the one Church* ('Geroepen om één kerk te zijn', 2006). Met name het laatstgenoemde document, een eerste aanzet tot een oecumenische ecclesioleologie, is van belang, omdat het uitstekend kan functioneren als leidraad bij het oecumenisch gesprek over de kerk. Het is onbegrijpelijk dat er niets van terug te vinden is in het beleidsdocument van de PKN over de oecumene. (Even onbegrijpelijk is het overigens dat er van de genoemde verklaring 2,5 jaar na verschijnen nog steeds geen Nederlandse vertaling beschikbaar is).

6 Wat betreft het oecumenisch debat over het ambt, met name het bisschopsambt, noemt de nota gelukkig wel het baanbrekende Limarapport (1982) van de afdeling Geloof en Kerkorde van de Wereldraad, waarin ervoor gepleit wordt, dat alle niet-episcopale kerken een ambt van *episkope* invoeren. Merkwaardig genoeg echter komt dit onderwerp ter sprake in de

paragraaf over de verhouding tot de rooms-katholieke kerk (21) - alsof de vraag van het ambt van *episkope* alleen in het gesprek met Rome speelt! In de Lutherse Wereldfederatie en in de eerder genoemde dialogen is deze vraag al jaren lang aan de orde, met name in het gesprek met de Anglicanen. Gelukkig erkent de nota – zij het wat zuinigjes - dat het gesprek over het bisschopsambt 'onontkoombaar' is, ook voor de PKN. Het zou een goede zaak zijn als de lutheranen daarbij het voortouw namen. Want de ene kerk van de toekomst zal een episcopale kerk zijn – of ze zal niet zijn. Trouwens, ook sommige Pinksterkerken hebben bisschoppen...

7 Tenslotte: het besluit van de synode om de relatie tot Rome 'te her-overwegen' vanwege de recente *Responses* vanuit het Vaticaan, o.a over het tekort aan ecclesiologische gehalte van de protestantse kerken, getuigt van onnozelheid. Er is vanuit Rome nooit iets anders gezegd – alleen de toon waarop is anders: killer, definitiever. Daar moet je het natuurlijk met elkaar over hebben, maar dan liever in wereldverband. Als betrekkelijk kleine protestantse kerk je tanden laten zien haalt niet veel uit. Misschien kunnen de Oud-Katholieken in Nederland - die overigens nergens in de nota genoemd worden - ons hierbij te hulp komen. Juist zij zouden heel goed als bruggenbouwers kunnen fungeren in het moeizame debat tussen de kerk van Rome en de kerken van de Reformatie. Terecht wees aartsbisschop Vercammen daarop bij het afscheid van scriba Bas Plaisier.

Samenvattend:

- De nota 'Meegaan in de beweging van de heilige Geest' getuigt van een brede oecumenische visie, van openheid naar andere (vooral protestantse) kerken en naar de wereld;
- De nota mist echter theologische diepgang en maakt te weinig gebruik van de resultaten van de oecumenische dialogen;
- De nota geeft blijk van een beleidsombuiging: de blik is minder gericht op de 'klassieke' oecumenische beweging en haar zoektocht naar eenheid en katholiciteit (getuige het feit dat allerlei juist daarop betrekking hebbend huiswerk uit het verleden is blijven liggen) en meer op het zoeken van gemeenschap met de evangelicale /pentecostale bewegingen - zonder dat dit deugdelijk beargumenteerd wordt.

Time to Turn: jongeren in actie voor gerechtigheid

*Karliën van den Brink, 25 jaar,
woonachtig in Utrecht en 1 dag
per week werkzaam als
communicatiemedewerker bij
Time to Turn.*

Straatacties voor eerlijke kleding, adventkalenders om af te kicken van consumptieverlating, bijbelstudies en vieringen rondom armoede & rijkdom... Time to Turn stimuleert jonge mensen om op onconventionele wijze op zoek te gaan naar Gods koninkrijk en zijn gerechtigheid.

Time to Turn is geen kerk of vereniging, niet katholiek of protestants. Time to Turn is een netwerk van jonge mensen die zich, vanuit

het geloof in Jezus Christus, willen inzetten voor een duurzame en rechtvaardige samenleving. Dat is een hele mond vol, maar hoe ziet dit 'inzetten' er concreet uit? Waarom doen we wat we doen? En waar willen we naar toe?

Hoe het begon

In 1996 besloten een aantal christelijke organisaties (waaronder Tear en de Evangelische Alliantie) tot het opzetten van een milieuproject onder de naam 'Time to Turn'. Het doel: door middel van voorlichting, (christelijke) pubers in Nederland wijzen op de relatie tussen geloven en zorg voor de schepping. Twaalf jaar later is Time to Turn een onafhankelijke stichting en is de doelstelling in twee opzichten een stukje breder geworden. Jezus navolgen heeft niet alleen consequenties voor onze omgang met de schepping, maar ook voor de manier waarop we met onrecht, rijkdom en armoede omgaan. Daarnaast willen we mensen niet slechts 'wijzen op', maar ook aanmoedigen om daadwerkelijk anders te gaan leven en in actie te komen.

Campagnes, cafetournee en een jaarlijks festival

Time to Turn geeft nog steeds voorlichting. Op middelbare scholen, bij jeugdgroepen en bij studentenverenigingen, maar de voorlichting is niet langer de hoofdbezigheid. Vandaag de dag richt Time to Turn zich met name op het

Time to Turn werkt vanuit de volgende kernwaarden

Niet alleen actie, maar ook geloof

Wij geloven in het evangelie van Jezus Christus. We geloven dat God ons werk zal zegenen als wij doen wat Hij van ons vraagt. We willen in beweging komen, maar hoeven niet alle activiteiten te beheersen en in te kaderen, want zonder Gods geest zal het toch niet veel vrucht dragen. We doen onze uiterste best, én willen in gebed dicht bij God blijven.

Niet alleen verdriet, maar ook hoop

We laten ons raken door onrecht en lijden, maar we hebben een onverwoestbare hoop in een nieuwe hemel en een nieuwe aarde, waar geen onrecht meer is en waar de hele schepping met God verzoend is. Dat is ons perspectief en daarom zijn we optimistisch en positief gestemd. We hebben aandacht voor kleine stapjes vooruit en laten ons niet uit het veld slaan door de grootte van de problemen. Gods Koninkrijk breekt aan, tussen alle gebrokenheid door. Humor heeft een centrale rol om deze hoop te vertolken.

Niet alleen boosheid, maar ook liefde

Het gaat er niet om dat we de wereld redden, maar dat we meer van God en onze medemens gaan houden. Daarom zullen we onszelf of anderen nooit alleen een schuldgevoel mogen aanpraten. Boosheid is niet verkeerd, maar heeft niet het laatste woord. We willen onze tegenstanders niet demoniseren of in hokjes stoppen, maar willen uit liefde handelen.

Niet alleen geworteld, maar ook grenzeloos

We vormen groepjes en we zijn lid van een gemeente. Maar als we onze ogen op Jezus Christus gericht houden, vallen alle grenzen weg. Kerkgrenzen willen we overstijgen. Landsgrenzen willen we overstijgen: we kunnen alleen tegen onrecht en materialisme ingaan als we het lokaal én internationaal bekijken. We laten ons inspireren door kunst en muziek en willen vernieuwend, creatief en inspirerend zijn.

Niet alleen gericht op structuur, maar ook op cultuur

Materialisme en onrecht zijn verankerd in economische structuren. Die willen we ontmaskeren en veranderen. Maar ze worden in stand gehouden door een levensstijl waar genot, gemak en gewin centraal staan, die we net zo goed moeten ontmaskeren en veranderen. Zo blijft onze actie altijd kritisch naar onze eigen levensstijl en alleen dan zijn we geloofwaardig. We willen nooit een politieke beweging worden.

Niet alleen voorzichtig, maar ook argeloos

We denken na over plannen, projecten en strategie. Maar we willen onze tijd en energie steken in onze doelstellingen en niet in het voortbestaan van een organisatie. We proberen niet alles in eigen hand te houden en vormen een netwerk van mensen en initiatieven die op basis van hun waarden aan dezelfde doelstelling werken. We kunnen dus samenwerken met iedereen die (een deel van) onze waarden deelt. Zodra we niet meer bijdragen aan onze doelstelling, heffen we onszelf op, want het gaat niet om ons clubje. We zijn deel van een groter geheel.

Onder het motto 'Verbreek de Verbinding' voert Time to Turn dit jaar campagne voor eerlijke mobieltjes. Er kleeft een hoop onrecht aan het materiaal dat gebruikt wordt om onze telefoontjes (laptops, mp3-spelers, I-pods,...) te laten werken. Door middel van ludieke acties en het versturen van actiekaarten, proberen we zowel consumenten als de mobieltjesindustrie wakker te schudden. We vragen hen de verbinding met onrecht te verbreken en de arbeidsomstandigheden van mijnwerkers in landen als Congo en Zambia te verbeteren.

toerusten van jongeren die iets willen doen – maar niet precies weten hoe – om via hen de rest van de jongeren te bereiken. Hoe?

Onder andere door het opzetten van campagnes om jongeren te stimuleren ook daadwerkelijk in actie te komen, met behulp van actiekaarten waar zowel tips op staan als een petitie om in te dienen (zie kader hiernaast).

Verder biedt Time to Turn handvatten voor jongeren om hun eigen omgeving te laten nadenken over deze thema's. Zij ontwikkelt bijbelstudies en ander materiaal, verkrijgbaar via de website www.timetoturn.nl die vol staat met tips, nieuws, filmpjes en inspirerende verhalen.

Er zijn verschillende jongeren die samen op verenigingen of in kerken zitten en daar van alles organiseren, en er zijn een paar lokale groepen, in Soest, Ede, Amsterdam en Utrecht. Elk najaar organiseert Time to Turn het zogenaamde Bezielingsfestival. Hier komen (protestantse) jongeren vanuit heel Nederland bij elkaar om samen te vieren, te bidden, workshops te volgen en actie te voeren.

Onverwachte oecumene

Dit alles gebeurt niet alleen in Nederland. In landen als Zweden, Brazilië en Engeland worden soortgelijke bijeenkomsten georganiseerd. Elk jaar is er een clubje Nederlanders dat de Engelse conferentie in Londen bezoekt. Wat opvalt, is dat daar niet alleen protestantse jongeren komen, maar ook katholieke en anglicaanse.

Er zijn workshops van Benedictijner monniken, lezingen van charismatische Baptisten predikers als Tony Campolo (zie kader hiernaast), de viering wordt geleid door een afvaardiging van de Catholic Worker Association. Oecumene ten top en dat alles zonder dat er vooraf tientallen vergaderingen aan gewijd zijn. Tijdens zo'n conferentie vallen al die kerkelijke achtergronden weg. Er is een 'common goal': Jezus navolgen (met vallen en opstaan) en ons met hart en ziel inzetten voor een eerlijke en duurzame samenleving.

'Christenen zijn erg goed in het microniveau, maar negeren de macrokwesties volledig. Om echt verandering te brengen in onrechtvaardige omstandigheden moeten wij afdwingen dat maatschappelijke structuren veranderen. Liefde vraagt van ons dat de armen recht wordt gedaan, dat is meer dan medelijden met hen hebben en hen wat kleingeld geven.'

Tony Campolo,
Amerikaans socioloog en spreker

In actie komen tegen onrecht, brieven sturen, marcheren, om vergeving vragen en vieren dat God uiteindelijk aan het langste eind trekt: het kan allemaal en het kan meteen. We hoeven niet te wachten tot alle neuzen exact dezelfde theologische kant op staan.

Ook de kerkelijke achtergrond van Time to Turn-netwerkers in Nederland loopt behoorlijk uiteen: van charismatisch evangelisch tot streng gereformeerd. Maar katholieke jongeren, zoals in Engeland, zitten er (nog) niet bij. Om daar verandering in te brengen hebben we contact gezocht met een aantal katholieke organisaties. De voorbereidingen voor een evenement, georganiseerd in samenwerking met het bisdom van Breda, zijn inmiddels in volle gang.

'...als we zeggen dat we in God geloven en ondertussen zijn schepping verwaarlozen zit er iets helemaal scheef. Dat is net zoals als beweren dat je van Rembrandt houdt, terwijl je zijn schilderijen kapot maakt.'

Peter Harris,
Oprichter natuurbeschermingsorganisatie
A Rocha

Toekomst

In een paar jaar tijd is er uit Time to Turn een beweging gegroeid waar zo'n 400 mensen, met name tussen 18 en 30 jaar, zich bij hebben aangesloten. Ongeveer 2000 abonnees ontvangen maandelijks het digitale magazine. We stimuleren iedereen om elkaar op te zoeken en zich binnen de

eigen kerk, vereniging of school in te zetten voor een duurzame en rechtvaardige samenleving. Niet om de wereld te redden of als voorwaarde om in de hemel te komen. Maar simpelweg omdat dit het meest logische en het mooiste antwoord is op alles wat God ons heeft gegeven.

Willibrord: heilige voor deze tijd voor Europa

Terugblik op het Internationales ökumenisches Kolloquium te Echternach

Dat Willibrord, patroonheilige van de Kerk in ons land, 1350 jaar geleden in het Engelse Ripon geboren werd, zou ons bijna zijn ontgaan. Het is ook wel enigszins te begrijpen dat na de viering van de Willibrordjubilea van 1989 en 1995 een pas op de plaats gemaakt wordt. Veel parochies en instellingen dragen de naam van onze patroonheilige en vooral daar wordt de band met Willibrord als geloofsverkondiger en als eerste bisschop van Utrecht beleefd.

In Echternach waar zich in de crypte van de basiliek het graf van de heilige Willibrord bevindt, is de band met Willibrord bijzonder sterk. Jaarlijks komen met Pinksteren ca. 12.000 pelgrims voornamelijk uit Luxemburg, Duitsland, België en Nederland naar Echternach toe voor de springprocessie. Als we bedenken dat deze processie een traditie van eeuwen is, die in het teken staat van de vreugde van Pinksteren, dan wordt duidelijk dat het hier om iets anders gaat dan om een folkloristisch gebruik waarvoor het vaak wordt aangezien. Daar kun je lang en breed over praten, maar dat moet je ondergaan om het te beseffen.

Geert van Dartel,
Secretaris van de Katholieke
Vereniging voor Oecumene.

Wetenschappelijk onderzoek

Het houden van een processie alleen is niet genoeg om de gedachtenis aan Willibrord levend te houden. Ook de studie en de gedachtewisseling over zijn betekenis voor de Kerk in verleden en heden dragen daartoe bij. Het wetenschappelijk onderzoek naar de tijd, de persoon en de verering van Willibrord heeft in de vorige eeuw een hoge vlucht genomen. Veel bronnen zijn ontsloten zodat over deze heilige die over zijn persoon zo weinig heeft nagelaten, maar wel een groot werk heeft verricht, toch veel bekend is. Op initiatief van Theo Walin, deken van Echternach, vond bij gelegenheid van het 1350^e geboortjaar van Willibrord een internationaal oecumenisch colloquium plaats over de betekenis van Willibrord voor de eenheid van de Kerk op ons continent. De vraag waarop het colloquium een antwoord probeerde te vinden was in hoeverre de heilige Willibrord een gestalte is die de kerken in Europa verbindt. Een heilige voor onze tijd, een heilige voor Europa!

Opkomst van de islam

Tijdens het twee dagen durende colloquium dat plaatsvond in het Trifolion, het nieuwe cultuurcentrum van Echternach, werden persoon en werk van Willibrord vanuit veel invalshoeken en perspectieven belicht. De historicus prof. Arnold Angenendt schetste een indringend beeld van de tijd waarin Willibrord werkte. De missie van Willibrord en zijn metgezellen past in de opkomst van het Karolingische Rijk. Dat kwam niet zomaar uit de lucht vallen, maar moet ook begrepen worden tegen de achtergrond van de opkomst van de islam in die tijd. Volgens Angenendt waren Willibrord en zijn metgezellen zich daarvan terdege bewust en zeer ongerust daarover. Tussen de christelijke en de islamitische wereld lag in die tijd een duidelijke grens. Ook voor de ontwikkeling van het bisschopsambt zijn Willibrord en Bonifatius van belang. Willibrord werd door de hofmeier Peppijn ingezet als aartsbisschop naar Engels model. Angenendt preees de grote missionaire en culturele betekenis van Willibrord en zijn gezellen in en vanuit de abdij van Echternach. Met een citaat van de Duitse filosoof Jürgen Habermas onderstreepte Angenendt de actuele betekenis van

het joods-christelijke erfgoed en de godsdienst om woorden als 'persoon', 'vrijheid' en 'emancipatie' te kunnen verstaan en te socialiseren.

Dr. Paul-Werner Scheele, emeritus-bisschop van Würzburg, koos een andere weg om de relevantie van Willibrord voor onze tijd in het licht te stellen. Uitvoerig ging hij aan de hand van de heiligen Patrick en Columbanus in op de oud-ierse spiritualiteit die Willibrord heeft gevormd. Het is een christocentrische en trinitaire spiritualiteit die gekenmerkt wordt door een diepe verbondenheid met de schepping en die uitstaat naar de komst van het hemelse Rijk. Deze geesteshouding die ten grondslag ligt aan de missies van Columbanus (6^e eeuw) en Willibrord (7^e eeuw) en hun metgezellen, stelde hen in staat om tegenslagen en teleurstellingen binnen het perspectief van het geloof uit te houden. Het beste van deze oud-ierse spiritualiteit is, zo bisschop Scheele, te danken aan de werkzaamheid van de heilige Geest. Zoals Willibrord die kon ervaren is dat nu voor ons een uitdaging die ons confronteert met vragen die het hart van de christelijke existentie raken: Leven wij volgens het Woord van God? Denken en handelen wij vanuit een verbondenheid met en verantwoordelijkheid voor Gods schepping? Zijn wij zo krachtig en radicaal zoals de bijbelse boodschap van ons vraagt? Stellen wij onze hoop op de Heer die onze toekomst is? En voelen we ons werkelijk verbonden met de Vader, de Zoon en de heilige Geest? En wat doen we tot lof van zijn heerlijkheid (Ef. 1,12,14)?

'Nieuwe geloofsverkondigers'

Op de tweede dag van het colloquium werd de oecumenische relevantie van Willibrord nader in kaart gebracht. De oud-katholieke aartsbisschop van Utrecht, dr. Joris Vercammen, legde in zijn lezing vooral de nadruk op de betekenis van Willibrord voor de plaatselijke kerk. In de verhouding tussen oud-katholieken en anglicanen is de heilige Willibrord een verbindende figuur. Canon Keith Punshon van de Anglicaanse Kerk hield een indrukwekkende lezing over de moeilijke situatie van de Anglicaanse Kerk die door spanningen verscheurd dreigt te worden en momenteel voor grote uitdagingen staat. In de tijd van Willibrord kwamen Engelse en Ierse missionarissen naar het continent. Misschien moeten we het nu omdraaien, aldus Punshon. 'We hebben nieuwe geloofsverkondigers nodig die leven en getuigen van Gods liefde'. Prof. Augustin Nikitin van de Russisch Orthodoxe Kerk uit Moskou gaf een beknopt overzicht van vindplaatsen met betrekking tot Willibrord in de Russische literatuur. Geert van Dartel hield een inleiding over het werk van de Katholieke Vereniging voor Oecumene die Athanasius en Willibrord als patroonheiligen heeft en plaatste het werk van de Vereniging aldus binnen het perspectief van de christelijke hoop en volharding. Vic.-Gen. Mathias Schiltz van Luxemburg sprak over de betekenis van Willibrord in de oecumenische dialoog over de Petrusdienst en over de eenheid van de Kerk in Europa.

Europa als waardengemeenschap

Een bijzondere spreker op het colloquium was, tenslotte, de Luxemburgse premier Jean-Claude Juncker. Zijn bijdrage ging niet over de persoon van Willibrord maar over Europa als waardengemeenschap. Het thema van de waarden van Europa, betoogde Juncker, staat eigenlijk pas sinds het Verdrag van Maastricht uit 1992 op de politieke agenda. Het gesprek daarover dat inmiddels door 27 landen met uiteenlopende rechtstradities en culturen gevoerd wordt, is niet eenvoudig. Het handvest over de Europese Grondrechten (2000) waarin wordt gesteld dat Europa een vredesordening wil zijn die gebaseerd is op gemeenschappelijke waarden, is een belangrijk document. Democratie, vrijheid en rechtstatelijkheid zijn de peilers van de Europese eenwording. Uitvoerig sprak Juncker over het belang van de macht die nodig is, maar niet omwille van zichzelf bestaat. In Europa geldt bovendien het primaat van de politiek. Subsidiariteit en solidariteit zijn belangrijke principes om de verhoudingen binnen de Europese Unie te reguleren. Juncker legde er de nadruk op dat Europa zowel intern als extern haar verantwoordelijkheid in de wereld moet dragen. Solidariteit, zo zei hij, moet in praktijk gebracht worden. Zowel ten aanzien van Oost-Europa als ten aanzien van Afrika. Juncker staat een Europa voor dat de internationale solidariteit actief bevordert.

Het colloquium over Willibrord als een heilige voor onze tijd en een heilige voor Europa heeft veel facetten van deze belangrijke geloofsverkondiger opnieuw in herinnering gebracht. De huidige situatie in Europa is zo verschillend van de situatie aan het einde van de 7e eeuw toen Willibrord met zijn gezellen bij Katwijk Nederland bereikte. Maar op één punt mag de situatie misschien toch vergeleken worden. Ook nu is er behoefte aan en zijn er kansen voor nieuwe geloofsverkondigers die vanuit de radicaliteit van de navolging en de liefde van God durven te leven.

De kerk als gemeenschap van gezamenlijk getuigenis van het Koninkrijk Gods

Onder de titel De kerk als gemeenschap van gezamenlijk getuigenis van het Koninkrijk Gods is het eindrapport verschenen van de derde fase van de internationale theologische dialoog tussen de Rooms-Katholieke Kerk (RKK) en de World Alliance of Reformed Churches (WARC), een wereldwijd verband van gereformeerde kerken waarvan ook de Protestantse Kerk in Nederland lid is.

Kader

In 1968 en 1969, nog voor de formele oprichting van de WARC in 1970, vonden verkennende besprekingen plaats tussen de RKK en het wereldwijde verband in oprichting van 'gereformeerde kerken' om te komen tot een officiële dialoog. Er werden drie gespreksthema's afgesproken, namelijk de christologie, de ecclesiologie en het gezamenlijk getuigenis, die achtereenvolgens in drie fasen van de dialooggesprekken aan de orde zijn geweest. De eerste fase van de dialoog vond plaats tussen 1970 en 1977 en werd afgesloten met het document *The presence of Christ in Church and World* (De aanwezigheid van Christus in kerk en wereld). De tweede fase van de dialoog duurde van 1984 tot 1990. Het resultaat van deze besprekingen is vastgelegd in het rapport *Towards a Common Understanding of the Church* (Naar een gemeenschappelijk verstaan van de Kerk). De derde fase besloeg de jaren 1998 tot 2005 en werd afgesloten met het rapport *The Church as Communion of Common Witness to the Kingdom of God* (De kerk als gemeenschap van gezamenlijk getuigenis van het Koninkrijk Gods). Daarmee zijn de oorspronkelijk overeengekomen gespreksthema's besproken. Ongetwijfeld zal voor het komende decennium een nieuw thema worden overeengekomen.

In het eindrapport van de eerste fase stond de bezinning op de aanwezigheid van Christus in kerk en wereld centraal, niet alleen omdat "het verband leek te houden met de uiteindelijke redding van de mens, maar ook met zijn geluk hier en nu" (nr. 3) In dit verband komen onderwerpen aan de orde als de verhouding van Christus tot de kerk, het kerkelijk leergezag, de presentie van Christus in de wereld, de Eucharistie en het kerkelijk ambt.

Het eindrapport van de tweede reeks gesprekken over een gemeenschappelijk verstaan van de kerk begint met "poging tot verzoening van herinneringen" waarin de gespreksdeelnemers de kwesties van de hervorming van de 16^e eeuw en hun eigen houding ten opzichte van elkaar aan het einde van de 20^e eeuw met elkaar delen. Daarna formuleert het rapport het gemeenschappelijk beleden geloof dat "Jezus Christus de enige Middelaar tussen God en de mensheid is en waarin de rechtvaardiging door genade op grond van het geloof wordt beleden en de rol van de kerk bij de rechtvaardiging". Ook wordt melding gemaakt van enkele verschillen in kerkopvatting tussen katholieken en gereformeerden, "van het ononderbroken voortbestaan van de kerk door de eeuwen heen en van haar ambtelijke ordening". Tenslotte merkt het rapport op dat "voor elkaar leven als kerken" ook moet

Dr. Dick Akerboom is universitair docent aan de Universiteit van Tilburg en bestuurslid van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

betekenen dat men “gemeenschappelijk getuigenis aflegt”. (nr. 4)²⁷

Door te kiezen voor ‘De kerk als gemeenschap van gezamenlijk getuigenis van het Koninkrijk Gods’ voor de derde serie gesprekken wil men de complementariteit verhelderen van het gereformeerde accent op de kerk als ‘creatura verbi’ (scheepsel van het Woord) en het katholieke accent op de kerk als ‘sacramentum gratiae (teken van genade) en tegelijk wil men zich bezinnen op “de oecumenische betekenis van het samen getuigen van het Koninkrijk Gods”. (nr. 5)

Method

Vanaf het begin van de katholiek-gereformeerde dialoog is steeds de vraag aan de orde geweest welke methode het meest geschikt is. Al in de eerste fase waren de deelnemers aan de dialooggesprekken ervan overtuigd dat “niet alleen de bijzondere spanningen tussen beide tradities” moesten worden weergegeven, maar ook “de gemeenschappelijke zorg om de relevantie van Christus in de wereld vandaag”. In de tweede fase werd gezocht naar een verzoening van herinneringen door te putten uit plaatselijke case studies om de relaties tussen beide tradities in de loop van de geschiedenis te beschrijven. (nr. 6) In de derde fase wordt de strijd om de verdeeldheid onder de christenen te overwinnen verbonden met de strijd om datgene te overwinnen wat samenlevingen, volken, culturen en godsdiensten in de wereld van vandaag verdeelt.

Opbouw

Het rapport *De kerk als gemeenschap van gezamenlijk getuigenis van het Koninkrijk van God* omvat vijf hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk, getiteld ‘Het Koninkrijk van God in Schrift en Traditie’ wordt het thema met name beschreven vanuit het bijbels getuigenis en vervolgens wordt, overigens heel summier, aan de orde gesteld hoe het Koninkrijk van God in de geschriften van de kerkvaders en van katholieke en gereformeerde theologen vanaf de 16^e eeuw aan de orde wordt gesteld.

In het tweede hoofdstuk komen onder de titel “Getuigen van het Koninkrijk: drie verhalen uit verschillende contexten” uitdagende situaties aan de orde waarin katholieke en gereformeerde christenen vandaag de dag samen getuigen van het Koninkrijk Gods. Uitvoerig wordt hier aandacht besteed aan een contextuele theologie. Er worden drie getuigenissen gepresenteerd waarin het christelijk leven geconfronteerd wordt met de strijd om gerechtigheid van de inheemse volken in Canada, resp. met de worsteling rond het apartheidssysteem in Zuid-Afrika en het moeizame zoeken naar verzoening en vrede in Noord-Ierland.

“Gods wil onderscheiden in dienst van het Koninkrijk” is het opschrift van het derde hoofdstuk. Onderscheiden is belangrijk om Gods wil te ontdekken in een bijzondere context. In dit derde hoofdstuk wordt gekeken naar de gemeenschappelijke bronnen van het onderscheiden en naar de manier waarop katholieken en gereformeerden afzonderlijk en gezamenlijk die gemeenschappelijke bronnen gebruiken om te komen tot het onderscheiden van Gods wil.

Deze eerste drie hoofdstukken vormen de context voor nader onderzoek naar enkele aspecten van het wezen van de Kerk, die in het vierde hoofdstuk aan de orde worden gesteld onder de titel “Het Koninkrijk Gods en de kerk”. Het gaat om een gemeenschappelijk

---

²⁷ Dit rapport is grondig besproken in een gemeenschappelijk commissie van de RKK in Nederland en de toenmalige Samen op Weg-kerken. Het resultaat daarvan vindt u in: H.P.J. Witte: *Kerk tussen erfenis en opdracht : protestanten en katholieken op weg naar een gemeenschappelijk kerkbegrip*, Zotermeer 1994. (IIMO research publication ; nr. 39). Van deze bundel is een Engelse vertaling verschenen: M.E. Brinkman en H. Witte: *From roots to fruits: Protestants and Catholics. Towards a Common Understanding of the Church*. Geneve 1998.

verstaan van het wezen en de zending van de kerk, haar eredienst, getuigenis en dienst aan de wereld. In het licht van een nieuwe waardering van het Koninkrijk van God en de eigentijdse zoektocht naar wat christenen horen te doen bleek het ook mogelijk nieuwe oecumenische inzichten te formuleren ten aanzien van de eerdere fasen in de dialoog met name met betrekking tot gereformeerde opvatting van de kerk als 'creatura verbi' en en de katholieke opvatting van de kerk 'sacramentum gratiae en de verband tussen kerk en heilige Geest en de eschatologie.

In het laatste hoofdstuk wordt aandacht besteed aan oecumenische spiritualiteit onder het opschrift "Dialoog en gemeenschappelijk getuigenis". Centraal staat het wezen van de oecumenische dialoog, die zelfs een fundamentele act van gemeenschappelijk getuigenis is en een verzoenende ervaring, die zal leiden tot een vernieuwing van beide geloofsgemeenschappen (nr. 198)

Tot slot is het rapport een appendix toegevoegd waarin een overzicht wordt gegeven van de manier waarop in andere oecumenische dialogen is gesproken over het Koninkrijk Gods.

Een eerste voorlopige waardering

Het eindrapport van de derde fase van de dialoog tussen katholieken en gereformeerden is volledig in lijn met de voorafgaande fasen. De bezinning op de kerk en de verantwoordelijkheid voor het getuigenis van het Koninkrijk van God in de wereld is het hart van deze oecumenische dialoog. Zo is deze dialoog een verrijking voor de oecumene als geheel.

Het is een goed opgebouwd rapport dat helder is geschreven maar wel erg uitgebreid is en veel aspecten de revue laat passeren.

Wat in de eerdere fasen van deze dialoog zich al aandiende wordt hier manifest. In het hart van het rapport staat een contextuele theologie in de vorm van de analyse van drie situaties waarin de kerken geworsteld hebben met het onderscheiden van het Koninkrijk van God: de strijd om gerechtigheid van de inheemse volken in Canada, de worsteling rond het apartheidssysteem in Zuid-Afrika en het moeizame zoeken naar verzoening en vrede in Noord-Ierland.

Deze contextuele theologie is kenmerkend voor de gereformeerde traditie. Men zou Calvijn de uitvinder van de contextuele theologie kunnen noemen. Calvijn wees op het belang van de 'necessitas temporum' (de nood van de tijd) in het verstaan van het bijbels getuigenis.

De inhoud van het eerste hoofdstuk is wat traditioneel. Het is jammer dat 'basileia tou theou' ruimtelijk wordt opgevat als 'koninkrijk van God'. Dat is te begrijpen omdat men een sterke verbinding wil maken met de kerk als gemeenschap hier op aarde. Je kunt de vraag stellen of Koninkrijk van God en kerk hier niet te vanzelfsprekend aan elkaar geknoopt zijn indachtig de uitspraak van Alfred Loisy: "wat Jezus is komen brengen is het Koninkrijk van God en wat er uit is voortgekomen is de kerk. Een meer temporeel verstaan van 'basileia tou theou' als koningschap van God heeft als voordeel dat Gods aeon (tijd, wereld) en deze aeon (onze tijd, wereld) verstaan kunnen worden als leven in een ander perspectief en niet als een hiernamaals en een hiernamaals.

Het tweede hoofdstuk vind ik een vondst te meer omdat men ervoor gekozen heeft te spreken met de kerken ter plaatse en de ervaringen van de gelovigen ter plaatse zwaar heeft laten wegen en die vervolgens in het derde hoofdstuk van een fundament heeft voorzien door de vraag te stellen naar het hoe en het wat van het onderscheiden van Gods wil. Ik denk dat de receptie van het rapport zeer gebaat zou zijn wanneer in andere lokale kerken gezocht wordt naar sporen van het koninkrijk van God in nog niet verzoende herinneringen. Plaatselijke gemeenten zouden moeten worden uitgedaagd het rapport te lezen in het licht van hun plaatselijke context. Voor plaatsen in Nederland zou dat kunnen bijvoorbeeld

kunnen betekenen, dat wij de pijnlijke aspecten uit het verleden met elkaar delen. Ik denk daarbij bijv. aan de pijnlijke ervaring van veel protestantse christenen die bij overgang naar de katholieke kerk geconfronteerd werden met de voorwaarde van de katholieke kerk van de overdoop en aan het verdriet van hun ouders, die hun kind toch een zo goed mogelijke christelijke opvoeding hebben gegeven en zich daarin miskend voelden. Ik denk verder aan de druk op veel protestantse christenen lid te worden van de katholieke kerk bij een huwelijk met een katholieke partner en de kinderen katholiek op te voeden. En zo zullen er ongetwijfeld meer nog niet volledig verwerkte ervaringen aan te wijzen zijn. Het delen van dit droevige verleden kan helpen elkaar meer te waarderen en ons gemeenschappelijk getuigenis van het koninkrijk van God versterken.

Colofon

Perspectief is het Digitale Oecumenisch Theologische Tijdschrift (DOTT) van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

Perspectief wordt gekenmerkt door een drievoudige doelstelling:

- *Perspectief* biedt een platform van theologische reflectie op de vragen die in de oecumenische beweging leven. Zij biedt daartoe bijdragen van experts uit verschillende denominaties.
- *Perspectief* wil de ruimte zoeken en tonen waarin het oecumenisch gesprek vruchtbaar wordt. Zij beoogt daarmee nieuwe perspectieven voor de toekomst van de oecumenische beweging te ontsluiten.
- *Perspectief* biedt jonge oecumenici de mogelijkheid te reflecteren op opgedane oecumenische ervaring en deze te laten weerklinken binnen de oecumenische beweging.

Perspectief verschijnt in 2008 tweemaal (juni en december), vanaf 2009 viermaal per jaar.

Perspectief is gratis. U kunt zich opgeven voor toezending via secretariaat@oecumene.nl. Het tijdschrift is ook via de website www.oecumene.nl te downloaden. Het tijdschrift wordt aangeboden als pdf-bestand. De eindredactie en de vormgeving worden verzorgd door het bureau van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

De redactie wordt gevormd door Geert van Dartel en Hanneke Arts-Honselaar.